

ПАРЭНТЭТЫЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ Ў ФУНКЦЫІ РЭМАРКІ (НА ПРЫКЛАДЗЕ МАСТАЦКІХ ТВОРАЎ У. КАРАТКЕВІЧА)

Ю. С. Заблоцкая

аспірант кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства
Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова,
г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь
E-mail: julieta.92@mail.ru

У артыкуле разглядаюцца такія парэнтэтычныя канструкцыі ў мастацкіх творах У. Караткевіча, якія выкарыстоўваюцца пісьменнікам у функцыі рэмаркі. На базе апісальнага метаду вызначаюцца асаблівасці парэнтэз-рэмарак і іх роля ў фарміраванні індывідуальнага аўтарскага стылю У. Караткевіча. Пры гэтым сярод парэнтэз-рэмарак у творах У. Караткевіча вылучаюцца некалькі груп: для перадачы вербальных і невербальных паводзін персанажа, для апісання прадметаў інтэр'еру ці абмалёўкі абстаноўкі, у якой адбываецца дзеянне, і для ўказання на размяшчэнне або перамяшчэнне герояў у прасторы. Робяцца высновы аб тым, што парэнтэтычныя канструкцыі, якія выкарыстоўваюцца ў функцыі рэмарак у мастацкіх творах, з'яўляюцца неад'емнай рысай творчай спадчыны аўтара, што дазваляе назваць такое функцыянальнае ўжыванне парэнтэзы адным з маркераў ідыястылю пісьменніка.

Ключавыя словы: *тэкст, парэнтэтычныя канструкцыі, індывідуальны аўтарскі стыль, рэмарка.*

PARENTHETICAL CONSTRUCTIONS IN THE REMARK FUNCTION (ON THE EXAMPLE OF V. KOROTKEVICH'S LITERARY WORKS)

J. S. Zablotskaya

PhD student, chair of General and Slavic linguistics
Mogilev state University named after A. A. Kuleshov,
Mogilev, Republic of Belarus
E-mail: julieta.92@mail.ru

The article considers such parenthetical constructions in V. Korotkevich's literary works, which are used by the writer in the function of a remark. On the basis of the descriptive method, the features of parenthetical remarks and their role in the formation of the individual author's style of V. Korotkevich are determined. At the same time, among the parenthetical remarks in author's works, several groups are distinguished: for transmitting the character's verbal and non-verbal behavior; for describing interior items or describing the environment in which the action takes place, and for indicating the placement or movement of characters in space. It is concluded that parenthetical constructions used in the function of remarks in works of art are an integral feature of the author's creative heritage, which allows us to call such a functional application of parenthesis one of the markers of the individual author's style of the writer.

Key words: *text, parenthetical constructions, individual author's style, remark.*

Беларускія пісьменнікі з'яўляюцца прафесійнымі стваральнікамі літаратурна-мастацкіх тэкстаў, бо ў першую чаргу праяўляюць творчую індывідуальнасць пры адлюстраванні аб'ектыўнай рэчаіснасці моўна-выяўленчымі сродкамі свайго народа і выпрацоўваюць не толькі спецыфічную манеру пісьма (індывідуальны стыль), але і так званую “мову пісьменніка” [4, с. 8].

Ідыястыль – гэта сукупнасць асобных аўтарскіх сэнсаў, выяўленых у мастацкім творы з дапамогай індывідуальнага (аўтарскага) выбару / адбору моўных сродкаў і спосабаў іх камбінавання [1, с. 67]. Можна сказаць, што ідыястыль – гэта почырк аўтара, своеасабліваць яго моўных выяўленчых сродкаў. У індывідуальным моўным почырку знаходзяць выражэнне адметных, спецыфічных, уласцівых толькі гэтаму нисьменніку рысы, яго самабытнасць.

Што да У. Караткевіча, то адным з найбольш яркіх спосабаў рэалізацыі яго почырку можна назваць выкарыстанне парэнтэтычных канструкцый, якія суправаджаюць усе творы аўтара.

Мэта даследавання – выявіць функцыянальныя асаблівасці парэнтэз-рэмарак у мастацкіх творах У. Караткевіча.

Асноўным у даследаванні выступае апісальны метада, які заключаецца ў назіранні і сістэматызацыі вывучанага моўнага матэрыялу. Для аналізу ўжыцця мастацкія творы У. Караткевіча, у якіх змястоўная накіраванасць парэнтэтычных канструкцый вызначаецца сістэмнасцю, выразнасцю, паслядоўнасцю.

Цікава, што для мастацкіх тэкстаў У. Караткевіча характэрна выкарыстанне парэнтэзы ў функцыі рэмаркі, якая ў класічным разуменні з’яўляецца неад’емнай часткай менавіта драматычных твораў. Напрыклад:

Гадзіна танцаў (акампаніраваў на лялечнай скрыпцы monsieur Jannot), якая была для малага пакутай, а пасля гадзіна верхавой язды ў манежы («Каласы пад сярпом тваім»).

Парэнтэза-рэмарка выкарыстоўваецца пісьменнікам для таго, каб стварыць адпаведнае гукавое суправаджэнне тэксту. Такі спосаб стварае вялікую рэалістычнасць апісаных падзей, чытач нібы сам чуе гукі скрыпкі.

Аўтарская рэмарка як структурны элемент драматычнага тэксту складае яго найбольшую спецыфіку. Яна з’яўляецца адначасова неад’емным кампанентам драматычнага тэксту і “аўтаномнай з’явай”, якая служыць рэалізацыяй аўтарскіх інтэнцый [3, с. 4]. Сцэнічныя рэмаркі, якія суправаджаюць драматычныя творы, дэталёва апісваюць месца дзеяння, з’яўленне і паводзіны персанажаў, іх жэсты, міміку, рух, інтанацыі, пункт гледжання аўтара, яго сімпатыі і антыпатыі. Гэта своеасаблівае “кіраўніцтва да дзеяння” для рэжысёра і актёра.

У мастацкіх творах У. Караткевіча рэмаркі паказваюць маўленчы план аўтара і ўрываюцца ў сказ у выглядзе кароткіх тлумачэнняў, якія нагадваюць рэмаркі драматычнага твора. Аднак моўная партыя апавядальніка ў прозе іграе больш прыкметную ролю, чым аўтарскія рэмаркі ў драматургіі: “Апавядальнік больш свабодна перамяшчаецца ў прасторава-часовай структуры тэксту, валодае большай інфармацыяй аб персанажах, іх гісторыі, падзеях” [2, с. 101].

Падобна сцэнічным рэмаркам, праявіць устаўкі-рэмаркі ўтрымліваюць інфармацыю аб індывідуальных асаблівасцях словаўжывання, вымаўлення, адзначаюць некаторыя асаблівасці паводзін, стану героя. Устаўка-рэмарка, дзякуючы сваёй сцісласці і лаканічнасці, становіцца ідэальным сродкам уключэння дадатковай інфармацыі і прыводзіць да некаторых змен у структуры апавядання. З яе дапамогай аўтар будзе другі план апавядання, “разгружаючы” асноўную лінію. Пры гэтым сярод парэнтэз-рэмарак у мастацкіх тэкстах У. Караткевіча можна вылучыць некалькі груп: для перадачы вербальных і невербальных паводзін персанажа, для апісання прадметаў інтэр’еру ці абстаноўкі, у якой адбываецца дзеянне, і для ўказання на размяшчэнне або перамяшчэнне герояў у прастору.

1. Парэнтэзы-рэмаркі, якія перадаюць вербальныя паводзіны персанажа. Апісанне вербальных паводзін персанажа прадугледжвае характарыстыку маўлення персанажа, яго манеры гаварыць:

– Пойдзеш у бок Ківаверцаў. Потым трымайся на лагчыне на Зорны Кол ад вялікага каменя. Не даходзячы да начынка Памярэч, з паловы шляху звяртай на Іміаны Яр. На адхоне яго пабачыш над вялікім дубам пяхору. Прыйдзі зацямна. Там... чалавек. Будзе знаць – не ідзі. Не палі святла. (У яе перахпіла голас) («Маці ветру»).

Акцэнтуючы ўвагу на мадуляцыі голасу, аўтар дасягае таго, што напружанне і хваляванне гераіні перадаюцца і чытачу. Момент перапынення прамовы гаворыць пра тое, што персанаж адчувае трывогу адносна таго, што павінна адбыцца.

Звернемся да яшчэ аднаго прыкладу:

– Слухай. Цытую: “Такія настроі ў той час не хавалі ў сабе асаблівай (Янка зрабіў націск на слоўе) небяспекі” («У снягах драмае вясна»).

Тут ужо адбываецца вылучэнне аўтарам канкрэтнага слова. Для У. Караткевіча вельмі важным было гэтае слова, таму што для яго выражэння аўтар выкарыстоўвае парэнтэтычную канструкцыю. Сама парэнтэза-рэмарка падразумявае, што чытач яшчэ раз вернецца да зместу асноўнага сказа і з асаблівай інтанацыяй прачытае тое слова, на якое паказаў аўтар. Такі прыём спрыяе не толькі акцэнтаванню ўвагі чытача на пэўнай адзінцы маўлення, але і стварэнню іроніі. Такое меркаванне пацвярджаецца далейшымі словамі твора: “<...> Мне здаецца, аўтар гэтага артыкула сам не верыў у тое, што пісаў”.

2. Парэнтэзы-рэмаркі, якія перадаюць невербальныя паводзіны персанажа. Такія ўстаўкі паказваюць пэўную рэакцыю героя твора. Характарыстыкі, якія паказваюць на міміку, дзеянні, рухі, спрыяюць стварэнню жыццёвай пераканаўчасці, натуральнасці тэксту, дапамагаюць перадаць разнастайную палітру пачуццяў персанажаў:

Тут варварскае насельніцтва (*і ён шматзначна паглядзеў на мяне*), могуць і забіць («Дзікае паляванне караля Стаха»).

Указанне на шматзначны погляд выкарыстоўваецца для намёку на нешта важнае і істотнае. Адбываецца акцэнтаванне ўвагі і героя твора, і чытача на вылучанай інфармацыі.

Цікавым з пункту гледжання выкарыстання парэнтэзы-рэмаркі для ўказання на невербальныя дзеянні героя з'яўляецца наступны прыклад:

А абараняць іх будуць, акрамя рэгулярнага войска, жаночы полк (Юстын хмыкнуў), полк імя Сабескага і полк "Дзеці Варшавы" («Аліва і меч»).

Парэнтэза-рэмарка, да якой звяртаецца У. Караткевіч, спрыяе ўсведамленню чытачом зняважлівага стаўлення Юстына да жаночага палка.

3. Парэнтэзы-рэмаркі, у якіх апісваюцца прадметы інтэр'еру ці абмалёўваецца абстаноўка, у якой адбываецца дзеянне. Выкарыстанне такіх парэнтэтычных канструкцый дапамагае чытачу максімальна візуалізаваць адлюстраваны аўтарам малюнак. Напрыклад:

На крэслах (ложкі былі бялюткія) сядзела трох гожаў дзяўчат і стаяў... малады чалавек, на гэты раз без вядра. Ён быў моцна ў куражы і злёгка пахістаўся («Чорны замак Альшанскі»).

Апісанне ложкаў спатрэбілася У. Караткевічу для таго, каб не толькі паказаць на чысціню, якая была ў пакоі дзяўчат, але і сімвалічна падкрэсліць, што тут пануе нявіннасць, якая ніяк не карэлюецца з лішнім маладым чалавекам. Далей знаходзім пацверджанне гэтай думкі: *"Ганіце яго ў шыю, – махнуў я рукой"*.

У наступным сказе назіраюцца выразныя адносіны супрацьпастаўлення:

У той час, калі Гервасій з сябрамі паляваў на звера і птушку, граў з Ірай у шахматы, калі за вокнамі лье восеньскі дождж, і ўзімку ляжаў на шкурах з каханай (а ля галоў іхніх скакаў у каміне цёплы агонь) – другая жанчына рыхталася прыйсці да Вылівахі, каб пазбавіць яго – асалод, а горад – пазбавіць ад яго («Ладдзя распачы»).

Указанне на цёплы агонь у каміне мае рамантычнае адценне. Зварот У. Караткевіча да такой парэнтэзы-рэмаркі яшчэ больш падкрэслівае антанімічнасць і сэнсавы кантраст.

Цікавым у гэтых адносінах з'яўляецца таксама наступны прыклад:

Ён правёў мяне ў кабінет (груба абабляваная паліца з кнігамі, пісьмовы стол велічынёю з поле бою пад Оршай, драўляная, саматужнай работы крэсла з вышыванай падушкай на ім) («Чорны замак Альшанскі»).

У працягваным прыкладзе аўтар максімальна поўна і дакладна аінсвае дэталі кабінета для таго, каб чытач змог і ўявіць абстаноўку, і суаднесці яе з вобразам героя. Пры гэтым узмацняецца эмацыйнае ўспрыманне тэксту. Аднак варта звярнуць увагу і на тое, што дадатковыя заўвагі большыя па аб'ёме, чым інфармацыя, дадзеная ў асноўным змесце сказа. Гэта сведчыць аб тым, што важным было менавіта тое, што *"ён правёў у кабінет"*, а апісанне гэтага кабінета толькі дапаўняе асноўную інфармацыю, робіць яе ў вачах чытача візуалізаванай.

4. Парэнтэзы-рэмаркі, што ўказваюць на размяшчэнне або перамяшчэнне герояў у прасторы. Такія парэнтэтычныя канструкцыі выкарыстоўваюцца У. Караткевічам для таго, каб зрабіць тэкст максімальна жывым і дынамічным:

– Цхакен, – сказаў ён, з'явіўшыся на парозе (я стаяў, павярнуўшыся спіной да дзвярэй), – пакліч Лаўра («Сівая легенда»).

Указаннем на тое, што герой-апаবাদальнік стаіць спіной да дзвярэй, дасягаецца эфект нечаканасці ад пачутых слоў.

Вельмі адметным з'яўляецца наступны прыклад:

У гэтым пекле ўсё ж ёсць жыццё: і для фенека – рыжсага звярка пустыні (вунь ён крадзеца праз гамаду да крыніцы, вясёлы і аблавухі, як першакласнік), і для чубатага пустыннага жаўрука, і нават для брыдкага варана з ягоным тлустым, зямлістым тупым целам («Сіняя-сіняя»).

Такая парэнтэза-рэмарка накіравана на тое, каб пацвердзіць словы аб наяўнасці жыцця "ў гэтым пекле".

Такім чынам, парэнтэтычныя канструкцыі, якія выкарыстоўваюцца ў функцыі рэмаркі, з'яўляюцца характэрнай рысай мастацкіх твораў У. Караткевіча. Парэнтэзы-рэмаркі паказваюць маўленчы план ці аўтара твора, ці героя-апаবাদальніка. Дзякуючы такім канструкцыям чытач становіцца больш уцягнутым у дзеянні, апісаныя ў мастацкім творы. Пры гэтым рэмаркі могуць утрымліваць указанні на асаблівасці вербальных і невербальных паводзін персанажаў, у такіх адзінках могуць аінсвацца прадметы інтэр'еру ці абмалёўвацца абстаноўка, у якой адбываюцца дзеянні, паказваць на размяшчэнне або перамяшчэнне герояў у прасторы. Выкарыстанне парэнтэтычных канструкцый У. Караткевічам у функцыі рэмарак у мастацкіх творах з'яўляецца неад'емнай рысай творчай спадчыны аўтара, што, несумненна, дазваляе назваць такое функцыянальнае ўжыванне парэнтэзы адным з маркераў індывідуальнага аўтарскага стылю пісьменніка.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Литвинова, В. В. Индивидуально-авторские концепты в структуре художественного мира Рэя Брэдбери : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / В. В. Литвинова. – Краснодар, 2009. – 234 с.

2. Проза В. М. Шукшина как лингвокультурный феномен 60–70-х годов / под ред. В. А. Пищальниковой. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 1997. – 192 с.

3. Хижняк, А. В. Ремарка в драмах Ф. Шиллера : локально-структурный, функционально-семантический и переводческий аспекты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / А. В. Хижняк. – Ростов-на-Дону, 2006. – 167 с.

4. Абабурка, М. В. Сучасны літаратурна-мастацкі расповед : манаграфія / М. В. Абабурка, В. М. Саўчанка. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – 260 с.

References

1. Litvinova, V. V. (2009). Individual'no-avtorskie koncepty v strukture hudozhestvennogo mira Rjeja Brjedberi [*Individual author's concepts in the structure of ray Bradbury's literary world*] [Author's abstr. cand. philol. diss.]. Krasnodar. (In Russ).

2. Pishhal'nikova, V. A. (1997). Proza V. M. Shukshina kak lingvokul'turnyj fenomen 60–70-h godov. [*V. M. Shukshin's prose as a linguocultural phenomenon of the 60s-70s*]. Barnaul : Altai state University. (In Russ).

3. Hizhnjak, A. V. (2006). Remarka v dramah F. Shillera : local'no-strukturnyj, funkcional'no-semanticheskij i perevodcheskij aspekty [*Remark in F. Schiller's dramas: local-structural, functional-semantic and translation aspects*] [Author's abstr. cand. philol. diss.]. Rostov-na-Donu. (In Russ).

4. Ababurka, M. V. Savchanka, V. M. (2011). Suchasny litataraturna-mastacki raspoved. [*Modern literary and artistic short story: monograph*]. Mogilev : state University named after A. A. Kuleshov. (In Belarusian).